

Розділ ІХ «Формування художньо-творчого потенціалу майбутніх фахівців соціономічної сфери»

1. Сутність поняття «естетично-творчий потенціал особистості».

Інтеграція України у Європейське співтовариство, стрімкий розвиток науки, швидка зміна технологій у всьому світі, зростання соціальної ролі людини, як особистості, вимагає створення нової парадигми науки, підвищення ваги творчого підходу у системі освіти. Майбутнє України залежить від людей здатних творчо вирішувати наявні проблеми, що у свою чергу, вимагає якомога скоріше реалізувати один з напрямків освіти підготовку педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності. Цьому значною мірою сприяє законодавство України. Так, згідно Закону України «Про освіту» від 05.09.2017р., «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору».

Наприкінці ХХ століття починає стрімко підвищуватися потреба у творчих ідеях, яка набирає все більш стрімких обертів на початку ХХІ ст., що без сумніву відображається у багатьох наукових роботах та дослідженнях.

Підвищується інтерес вітчизняної наукової громади до проблеми формування творчої особистості. Однак, вже на початку ХХІ століття погляд вітчизняної та світової спільноти вже прикутий до проблеми необхідності створення нової філософської концепції сприйняття світу у всесвітньому масштабі. Проте, у сучасному світі не достатньо бути тільки творчою особистістю, необхідно бути, перш за все, гармонійною людиною. А, це вимагає ще й реалізацію естетичного потенціалу особистості. Тобто, людина вирішує виникаючи перед нею завдання не тільки творчо, але й дбає про естетичність подачі продуктів свого труда, організує свій оточуючий простір за законами краси, обминаючи шаблоні рішення, які нас стандартизують. Ця проблема стоїть дуже гостро у світлі проблеми боротьби людської індивідуальності

Підвищення потреби у творчих ідеях стає відправним пунктом багатьох наукових робіт та досліджень. Необхідність мотивувати творчу діяльність, стимулювати успіхи творчості викликає проникнення ідеї розвитку творчого потенціалу людини у більшість сфер наукової і практичної діяльності, з одного боку. А з іншого, ідея гуманізму, яка стрімко розвивається, вимагає підвищення шляхом розвитку, естетичної культури людства. Аналіз наукової літератури показав, що проблема формування естетично-творчого потенціалу у майбутніх соціальних педагогів ніколи не розглядалася, як єдине словосполучення. Однак, існує багато робіт присвячених проблемам формування творчого потенціалу особистості та вчителів, естетичному вихованню, розвитку творчих здібностей

та інше. Тому, проблема формування естетично-творчого потенціалу у майбутніх соціальних педагогів стає актуальною проблемою сьогодення.

У процесі виявлення сутності поняття «естетично-творчий потенціал» ми провели міждисциплінарне дослідження таких понять, як «потенціал», «творчість» та «естетичний» та дали власне визначення

Сутність поняття «естетично-творчий потенціал» реалізується у наукових працях вчених. Вивченню поняття «творчість» присвячені роботи багатьох психологів, педагогів, таких як Л.С.Виготський, В.І.Андрєєв, Д.Б.Боговленська, Н.В.Кузьміна, В.В.Рибалка, В.О.Моляко, С.О.Сисоєва, І.П.Волкова, В.В.Давидов, І.П.Колошина, О.М.Лук, В.М.Теплов та інші.

Творчість завжди являла собою багатогранний об'єкт для дослідників.

Філософський аспект творчості – це проблема методології дослідження, достовірності знань, результату творчого мислення. Логіка вивчає творчість як систему логічно розвиваючого знання. Соціологія виявляє соціологічні фактори, які стимулюють розвиток творчих здібностей людини. Психологія розглядає процес творчого мислення окремої людини і визначає закономірності і відкриття нового. Педагогіка ж цікавиться проблемою формування творчої особистості.

З психолого-педагогічної та культурологічної точки зору поняття «творчість» передбачає вихід за межі загально прийнятих форм і основоположень, тобто творчість завжди несе у собі акт трансгресії. Цей термін ввів у обіг вчений психолог Юзеф Козелецький. Він стверджував, що людина за своєю природою завжди намагається перевершити свої попередні досягнення, вийти за кордони досяжного, цей прояв вчений визначив як трансгресію. Завдяки цим актам, людина розширює свій світ, створює нові матеріальні та символічні цінності, сприяє розвитку науки, техніки та мистецтва. [11]

Багато вчених припускають, що здібності є важливим показником творчої особистості. Здібності, як індивідуальні психічні можливості, що обумовлюють успішність виконання певних видів діяльності і не зводяться до знань і вмінь, але визначають легкість їхнього набуття.

Наявність у людини лише здібностей, ще не гарантує високого рівня творчого розвитку особистості, однак, виступає реальним засобом успішного здійснення діяльності. Значення здібностей реалізується через індивідуальні якості особистості, її мотиваційну структуру, ціннісні орієнтації, активність.

Такий зв'язок індивідуальних якостей між собою та творчістю відображається у понятті «потенціал», який у першу чергу, пов'язує з дієвістю індивіда (здібності, ініціатива, потенційні можливості та інше).

Л.І.Березовська дає таке визначення творчої діяльності, як системи таких ознак:

- Творча діяльність спрямована на розв'язання задач, для яких характерна відсутність у предметній сфері не тільки засобу розв'язування, але передусім предметно-специфічних знань, необхідних для його розробки – постулатів, аксіом, лем, законів і т. інше;
- Творча діяльність характеризується для суб'єкта невизначеною можливістю розробки нових знань та на їх основні засобу розв'язування задачі.

Творчість пов'язана з такими особистісними характеристиками, як активність та ініціатива. Вчені визначають істотний зв'язок і взаємозумовленість творчості і творчої активності, залежність цих двох компонентів продуктивної діяльності від різних проявів психічної активності суб'єкта. Творча активність як особистісна категорія визначається внутрішніми психічними особливостями суб'єкта, що відбивається в його своєрідному ставленні до навколишнього. [2]

В.О.Зайчук пропонує таку схему взаємозв'язку творчого потенціалу людини, який виражається у задатках, які мають тенденцію перетворюватися на здібності, а здібності у свою чергу перетворюються на механізм творчості. Творчий процес розгортається на матеріалі психічного відображення, здійснюваного на всіх структурних рівнях психіки людини. У ньому акумулюються її досвід і ставлення до світу: сенсорна сфера і перцептивна сфери створюють моторний досвід, а сфера почуттів – уміння користуватися цим досвідом. [9].

Слід додати, що суттєвим фактором творчості, крім оволодіння досвідом попередників, є розвинута уява, яка розвивається на фоні високо розвинутих естетичних почуттів. Саме уява дає змогу для активного розвитку творчого потенціалу особистості. За допомогою уяви людина конструює ідеальні моделі поведінки, відношень, норм, та сприяє формуванню естетичного ідеалу.

Здатність мати уяву (фантазувати) належить до найбільш універсальних здібностей, які відрізняють людину від тварини. Спроможність уяви дає людині можливість передбачати потенцію її розвитку або можливості, які проявляються у матеріальному світі, в науковій ідеї, і виявити її. Сила уяви, як ми бачимо, з самого початку є продуктивною, тобто творчою. Говорячи про педагогічну творчість вчителя, ми включаємо в неї творчу педагогічну діяльність вчителя та творчу діяльність учнів у їх взаємозв'язку, а також результати їх творчої діяльності.

Як ми бачимо, творчість включає у себе мотивацію виражену у відчутті необхідності, мозкову активність яка проходить на рівні уяви, акт створення тобто - діяльність, та результат творчості, який має бути матеріалізованим. Бо навіть, ідеї записуються на папері, щоб стати досяжними людській спільноті. (бо завжди ідеї чи думки втілюються у предметі, або у науковому труді.) У

самому словосполученні «творча діяльність» закладено вектор дії спрямований від моменту виникнення необхідності до кінцевого продукту творчості.

Дослідження творчого потенціалу присвячені роботи психологів, та педагогів, серед яких Д.Б.Богоявленська, В.О.Моляко, Я.О.Понамарьов, М.М.Посталюк, В.В.Рибалка, Н.В.Кучук, П.Ф.Кравчук, О.Н.Лук та інші.

В.В.Вербець зазначає, що ступінь сформованості біоенергетичних, інтелектуально-когнітивних, історико-ментальних, соціокультурних, психолого-педагогічних ресурсів відображає духовно-творчий потенціал особистості. Сформованість потенціалу особистості репрезентується структурою її вибору загальнолюдських та морально-етичних цінностей у процесі інтелектуально-когнітивної, духовно-творчої діяльності та креативного проникнення у новий соціокультурний простір та час. [4]

На думку В.В.Вербець поняття «потенціал особистості» - це духовна субстанція, котра спонукає індивіда до конкретних усвідомлених дій, вчинків, актів соціально-культурної творчості. [5]

В.В.Вербець вважає, що феномен духовно-творчого потенціалу молоді варто розглядати у контексті соціокультурного потенціалу молоді, що ширше охоплює спектр проблем морально-естетичного становлення особистості, її соціалізації, здобуття освіти та працевлаштування з відповідними змінами економічного, професійного, кваліфікаційного й соціокультурного статусів та актуалізацією її психофізіологічних, соціально-психологічних та духовно-творчих ресурсів. [5]

Вербець В.В. вважає, що духовно-творчий потенціал особистості формується та реалізується як сукупність «внутрішніх» та «зовнішніх» детермінант, що мають цілісний та інтегративний характер. Структур духовно-творчого потенціалу молоді складається з таких компонентів:

- Біоенергетичний;
- Пізнавально-когнітивний;
- Духовно-екзистенційний;
- Комунікативний;
- Творчий;
- Історико-ментальний;
- Соціокультурний;
- Естетичний;
- Морально-етичний;
- Професійно-кваліфікаційний;
- Система духовних цінностей;
- Соціально-психологічна диспозиція молоді;
- Соціальний потенціал молоді. [4]

Проаналізувавши дану роботу, слід зазначити, що усі вище наведені компоненти взаємозалежні та взаємопов'язані у єдину цілісну внутрішню систему особистості, на яку впливають ще й «зовнішні» фактори, до яких Вербець В.В. відносить: соціокультурний простір, інформаційний простір, духовно-творчий простір, морально-етичний простір, психолого-педагогічний простір.

Продуктивність розумової діяльності творчості, вважає Л.Л. Гурова, пов'язана з тим, наскільки добре організована у людини ієрархія різних рівнів інтелектуальної саморегуляції і наскільки швидко і ефективно людина може переходити з одного рівня на інший механізм переходу залежить від ступеня розвитку рівнів рефлексії. На початковому етапі виконання конкретної розумової діяльності суб'єкт просто звіряє прогноз і результат, тобто виконує репродуктивну діяльність. У такій ситуації ефективність творчої діяльності

пов'язана з вибором засобів діяльності і ухваленням рішень. У здатності ухвалювати рішення, робити вибір, вважає Л.Л. Гурова виражається регуляторна функція творчого мислення, його самоорганізація.[8]

Підсумовуючи проаналізований матеріал можна виділити такі взаємопов'язані та взаємозалежні між собою показники творчого потенціалу особистості, як увава, творчі здібності, особистісні якості, цінності, мотивація та ініціативність. Слід зазначити, що усі складові можуть проявляються тільки у діяльності.

Малюнок №1. Творчий потенціал особистості.

У процесі формування вільної, самостійної, гармонійної, творчої особистості здатної до самостійного творчого вирішення багатьох питань виникаючих у процесі професійної діяльності велику роль відіграє виховання естетичної культури. Слід зазначити, що на творчий потенціал особистості великий вплив чинить її естетичні вподобання (смак) та спроможність до естетичного світосприйняття.

Про необхідність розвитку естетичного смаку писали багато педагогів та просвітян таких, як В.Г. Белінський, М.П. Бунаков, М.В. Сумцов, С.І. Міропольський, останній теоретично обґрунтував сутність естетичного смаку та визначив його роль у процесі виховання особистості.

В.П. Андрющенко зазначав, що естетичний інтерес впливає на всі сторони психіки людини: сенсорну, моторну, емоційну, тому цілеспрямоване естетичне виховання у взаємозв'язку з індивідуальними психічними відмінностями особистості, її здатністю сприймати естетичне переходить у процесі виховання у необхідність та постає важливим фактором становлення особистості. [1] У свою чергу, естетична потреба більш-менш глибоко включається у свідоме життя людини у світ тонких матерій і переживань, у її творчу діяльність. Згодом ця потреба переходить у цільову мотиваційну потребу. Мотиваційна психічна активність постає механізмом виникнення сенсу життя та її перспектив.

Ж.М. Юзвак розкриває таким чином психологічну сутність духовного розвитку, як творчої здатності людини до самореалізації та самовдосконалення, що зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, які є необхідними для успішного формування та реалізації потреби у цілеспрямованому пізнанні та ствердженні її у життєдіяльності істини, загальнолюдських естетичних цінностей, усвідомлення єдності себе і всесвіту. [3]

Духовна культура фахівця соціономічної сфери є відображенням його здатності до гармонійного, творчого сприйняття та аналізу різноманітних явищ життя, вміння адекватно їх оцінювати, будувати свою педагогічну діяльність відповідно до соціально значущих естетичних норм. Тобто, духовність відображає потенціал до естетичного світосприйняття та є важливою його передумовою.

Питаннями про роль мистецтва у розвитку духовності людини, його виховного потенціалу, художньо-естетичної діяльності досліджували Л.С.Вигодський, Б.С.Мейлах, М.В.Мирецька, Б.М.Неменський, Г.П.Шевченко, Б.П.Юсов та інші.

Перші теоретичні концепції мистецтва і його впливу на особистість і життя людини знаходяться у працях Платона, який наголошував на поліфункціональності художньої діяльності, й Аристотеля, який перший описав ефект емоційного «очищення» - катарсису, який згодом став вважатися головним механізмом впливу мистецтва на людину. Відомими спадкоємцями цієї ідеї Аристотеля у психології мистецтва ХХ ст. були З.Фрейд та Л.С.Вигодський.

Мистецтво відіграє важливу роль у творчому розвитку особистості. Його використання в процесі навчання створює можливості для гармонізації емоційних і логічних компонентів діяльності учнів, реалізації їх творчого потенціалу. Оскільки мистецтво є складовою частиною духовної культури суспільства і специфічним видом практичного опанування світу, воно має велике значення для цілісного суспільного виховання особистості, її емоційного, естетичного та інтелектуального розвитку. Полегшуючи розуміння складних суспільних відносин, мистецтво готує підґрунтя для сприйняття людиною суспільних вимог. Воно концентрує у собі шляхом узагальнення до певної схеми норм, звичаїв, цінностей, ідеалів певного культурного середовища, таким чином зберігаючи та передаючи наступним поколінням найголовніше.

Феномен художньої культури, вважає Є.В.Коцюба, полягає у тому, що він формує суспільно-естетичний ідеал, виражає його у вигляді художніх образів, за допомогою яких цінності суспільства перетворюються у власний досвід особистості, яка сприймає ці образи, у її власні риси характеру. У

художній культурі відбувається самовираження особистості, розкриваються можливості для людини реалізувати свій творчий потенціал у різних видах мистецтва [12].

Слід додати, що мистецтво за допомогою художньо-образних асоціації забезпечує унікальну можливість проникнення у культурологічний простір епохи. Ознайомлення з видами мистецтва дозволяє сформувати систему ціннісних орієнтацій, розвинути розумові здібності, сформувати моральні вчинки, вдосконалити художньо-творчі здібності. Таким чином, мистецтво виступає одним із значущих факторів, який активізує процес збагачень духовності підростаючого покоління.

Загальноприйнятою є думка, що чим вищі ціннісні ідеали встановлює для себе людина тим змістовніше рівень її духовного життя, тим змістовнішою є її система цінностей. Суспільне уявлення про ідеал, як зовнішній чинник, що реалізується через ціннісну свідомість індивіда, стає внутрішньою мотиваційною силою і може визначати ідеал індивіда. Ідеал – існує поза реальністю, але має не меншу силу впливу на свідомість людини, ніж те, що існує реально. Особливої сили ідеал набуває тоді, коли з ним співпадають життєві цілі і програми спільноти.

Підсумовуючи аналіз наукової літератури, спеціалізованих та тлумачних словників, стосовно визначення понять «естетичний», «творчий» та «потенціал», можна дати таке визначення сумісному поняттю «естетично-творчий потенціал» - який має інтегративний характер це імовірність проявлення або розвитку, при визначених умовах, здатності до створення за законами краси, якісно нових по задуму культурних та матеріальних цінностей, які ніколи раніше не існували.

Підсумком проаналізованого матеріалу є подана схема у якій з одного боку наведено складові естетично-творчого потенціалу, а з іншого показана взаємозалежність усіх складових один від одного. Так, естетично-творчий потенціал, на нашу думку, складається з естетично-духовної культури особистості, її ціннісних орієнтацій, уяви, індивідуальних вмінь та здібностей особистості, рівня мотивації і як наслідок її ініціативності.

Малюнок №2. Естетично-творчий потенціал особистості.

Творчий потенціал людини, з одного боку, виражається у задатках, які перетворюються на здібності, а здібності у свою чергу перетворюються за допомогою уяви на механізм творчості. А з іншого, творчість завжди пов'язана з такими особистісними характеристиками, як активність та ініціатива, що є наслідком сталої мотиваційної потреби особистості. У свою чергу, мотиваційна психічна активність постає механізмом виникнення сенсу життя та сприяє розвитку естетичної та духовної культури особистості. На цьому етапі у творчу активність влітається ще й естетичний інтерес, якій у поєднанні постає як естетично-творчий потенціал особистості. Чим вищі ціннісні ідеали встановлює для себе людина тим змістовніше рівень її духовного життя. Духовність

відображає потенціал до естетичного світосприйняття і стає важливою його передумовою. Також, слід додати, що формуванню естетичного ідеалу людини сприяє уява. Все це загалом, обумовлює естетично-творчий потенціал особистості, за допомогою якого здійснюється самовираження особистості.

2. Компоненти естетично-творчого потенціалу фахівців соціономічної сфери.

Гармонійний розвиток особистості передбачає поєднання усіх мотиваційно-ціннісних компонентів у єдину злагоджену систему індивідуума. Одним з показників цього може слугувати наявність певної естетичної культури та творчого мислення. У ширшому плані творчість можна розглядати не тільки як професійну характеристику, але і як необхідну якість особистості, що дозволяє людині адаптуватися у швидко перемінливих соціальних умовах і орієнтуватися у інформаційному полі.

Спираючись на наше визначення естетично-творчого потенціалу ми спробуємо дати визначення поняттю «естетично-творчий потенціал соціального педагога».

У результаті аналізу науково-педагогічної літератури ми виявили, що творчість прямо, або опосередковано присутня майже в усіх характеристиках професійного портрету соціального педагога. На нашу думку, це зумовлено тим, що соціальному педагогу постійно доводиться знаходитися в нестандартній обстановці, в процесі живого спілкування, коли кожна нова ситуація вимагає творчого та нешаблонного рішення.

Підчас професійної діяльності вчитель зустрічається з цілим рядом перешкод, які не можливо подолати без творчого підходу. Одна з головних перешкод у практиці соціального педагога - це подолання розриву між

реальним і ідеальним, друга, не менш значуща - становлення і розвиток творчої індивідуальності самого педагога, третя – це розкриття творчого світу своїх вихованців. Розв'язання цих перешкод сприяє творчому самовираженню всіх учасників навчального процесу, а також побудові творчих відносин між ними. Слід додати, що реалізація соціально-педагогічних технологій роботи соціального педагога вимагає не лише наявності професійних специфічних знань, але й творчого підходу, естетичного погляду на світ та особистісної культури педагога.

Загострення уваги науковців, щодо необхідної наявності у професійному портреті соціального педагога творчих здібностей, як необхідної якості, свідчить про нагальну «потребу», яка зумовлена відсутністю, або не реалізованістю, цих самих творчих здібностей у практикуючих соціальних педагогів. Однією з головних причин нетворчого підходу в діяльності педагога, на думку П.П. Горностай, є не низькі творчі здібності, а помилкові установки, нетворчі ролеві стереотипи. Більшість людей в повсякденній обстановці майже не використовують свій творчий потенціал. Іншою причиною, низького творчого рівня діяльності людини є боязнь критики. У суспільстві складається певна система норм, і відхилення від них в будь-яку сторону може викликати нерозуміння, оригінальність не завжди заохочується. Проте, по-справжньому творча людина, вважає вчена, не звертає уваги на оцінки інших людей, тому що живе в своєму, створеному власною творчістю світі. Для "нормальної" ж людини суспільна оцінка має велике значення. Тому, П.П. Горностай вважає, що одним з ефективних засобів підвищити творчий потенціал людини є нейтралізації боязні критики з одночасним підкріпленням установок на творчість. [7] Так, однією з проблем, що повинен перемогти соціальний педагог

у своїй практичній діяльності – це подолання помилкових стереотипів своєї професійної ролі.

Характерною особливістю творчого процесу є свідома діяльність людини, бо творчий процес є свідомою та обміркованою діяльністю індивіда.

Творчість залежить від здібностей, характеру і творчого темпераменту людини, його мотиваційно-ціннісної спрямованості, культури, досвіду і рівня знань. Творчість вимагає уяви, критичної думки, здібностей до асоціювання та встановлення аналогій. Вона тісно пов'язана з соціальним життям. Суспільне життя і її різні сторони створюють додаткову емоційну напругу, яка є необхідним елементом творчості, що підтверджується екзистенціалістською теорією творчості М. Бердяєва та психоаналітичною теорією творчості Фрейда.

При осмисленні процесу взаємодії ціннісного компонента особистості педагога та впливом і реакцією особистості педагога на оточуюче середовище, важливо враховувати ще й такі взаємопов'язані показники, як самоідентифікація, самовизначення і самореалізація. Ці показники є значущими, тому що самоідентифікація, як єдність процесів самопізнання та співвідношення свого образу з образами інших людей, впливає на самовизначення особистості, але разом з самовизначенням особистість накладає на себе і відповідальність за свою долю, даний процес є могутнім ціннісно-мотиваційним зарядом. Певною мірою, самовизначення є та відправна крапка, від якої починається процес самореалізації. Самореалізація співвідносить потенційне та реальне начала у людині. Внутрішній світ, сформований у процесі самоідентифікації та самовизначення, переводиться у зовнішній за допомогою механізмів реалізації інтелектуального, творчого, комунікативного та естетичного потенціалів особистості.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що естетично-творчий потенціал фахівців соціономічної сфери - це інтегративне утворення, яке складається з таких взаємопов'язаних компонентів, як ціннісно-мотиваційний, змістово-діяльнісний, естетично-духовний, які виражаються у здатність вчителя до творчого вирішення навчально-виховних завдань користуючись законами прекрасного.

Малюнок №3 . Естетично-творчий потенціал фахівців соціономічної сфери.

Ціннісно-мотиваційний компонент складається з двох взаємообумовлених компонентів. Взаємозалежність яких реалізується таким чином, цінності знаходять своє вираження у мотивації, та навпаки, мотиви дій людини завжди відображені у її цінностях. Поняття «мотивація» трактується педагогічним словником, як система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. [6] Як мотиви можуть виступати: уявлення та ідеї, почуття та переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби особистості. Мотиви не можливо розглядати окремо від

завдань самої діяльності. Ціннісний компонент пов'язаний з світоглядною позицією людини, з його особовими пріоритетами. Він відображає, з одного боку, визнання творчості як цінності, життєвої необхідності. Тобто, визнання творчості, як необхідності стає мотивацією до творчої діяльності. Що відображено у педагогічних цінностях, які регламентують усю педагогічну діяльність. А з іншого, у цінностях відбивається емоційне та духовне відношення людини до всіх предметів, проявів суспільного життя. Тобто, у зацікавленість в естетичному освоєні світу, здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини. До цього відноситься й естетика поведінки, яка визначається інтелектуальним і моральним рівнем людини. Саме, тому «естетичне» вважається важливим елементом людської культури. Істотним елементом ціннісного компоненту естетично-творчого потенціалу особистості педагога є наявність ідеалів і образів-орієнтирів видатних людей, як у житті, так і у професійній діяльності. Усе це стимулює процеси життєвого і професійного самовдосконалення, самоактуалізації та самореалізації особистості соціального педагога. Ціннісно-мотиваційний компонент передбачає стійку спрямованість соціального педагога на естетично-творчу діяльність.

У межах ціннісно-мотиваційного компоненту ми виділяли наступні здібності, які необхідні для означеної діяльності: зацікавленість у реалізації спеціальних технологій, таких як арт-терапія, лялько-терапія та інше; зацікавленість до власних пізнавальних можливостей, тобто потреба у самопізнанні та самовдосконаленні; здатність сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності.

Так, Ж.В. Ковалів у мотиваційному компоненті індивідуального стилю професійної діяльності учителів гуманітарних дисциплін виділяє наступні

здібності: вміння визначати власну професійну позицію, вміння спрямовувати свою діяльність на ефективну взаємодію, вмінні пізнати власну індивідуальність та її відшліфувати. [10]

Наступний, змістовно-діяльнісний компонент естетично-творчого потенціалу фахівця соціономічної сфери відображає багатоплановість знання, сприяючого розумінню і реалізації на практиці творчої суті педагогічної діяльності. Змістовний компонент відображає, у першу чергу знання про людину, особистість та її творчість (креативність), естетично-духовну культуру. Педагогічна креативність знаходить віддзеркалення в його професійній діяльності. У структуру змістовного компонента, також, включений естетично-творчий педагогічний кругозір. Як його показники виступають: знання педагогічних концепцій, авторських шкіл, знання креативної педагогіки та психології, знання творчого педагогічного досвіду, знання головних положень естетики, знання історії розвитку різних культур, знання основ художньої діяльності тощо. Володіння технологічним знанням є ще одним проявом творчо орієнтованого педагогічного кругозору, а майстерність володіння таким інструментарієм є проявом компоненту дієвого. Набуті знання виражаються через діяльність, а діяльність у свою чергу сприяє здобуттю нових знань. Тому, враховуючи цю взаємозалежність, ми об'єднали змістовний та дієвий компоненти у один компонент. Так, дієвий компонент забезпечує прояв естетично-творчих потенцій особистості, сприяє творчій організації ним освітнього процесу. Як найважливіша складова даного компонента виступають естетично-творчі здібності педагога. У дієвому компоненті естетично-творчого потенціалу особи педагога, можна виокремити наступні здібності: генерування ідей; нестандартне розв'язання завдань, або нестандартне використання стандартних вирішень; з'єднання традиційного і інноваційного; здатність

знаходити крапки перетину у несхожих явищах і розбіжності в явищах близьких по суті; спроможність до асоціацій; швидке реагування на зміни; бачення незнайомого в знайомому; виявлення прихованого задуму; осмислення багатовимірності педагогічних подій; частота, чіткість, емоційна насиченість творчої уяви; рефлексія; естетика сприйняття; естетика поведінки; довершена мова, насичена художніми образами. До дієвого компоненту слід віднести і творче володіння педагогічним інструментарієм. Подібне володіння приходить до педагога в процесі активних дій, практики, вправ і поступово стає його надбанням, елементом його творчого потенціалу. Але щоб володіння педагогічним інструментарієм дійсно стало творчим, необхідне «включення» уяви.

Усі компоненти естетично-творчого потенціалу соціального педагога взаємопов'язані та взаємозалежні один від одного, і утворюють єдину інтегративну систему особистості. Цінності особистості педагога відображаються у мотивації, що супроводжується процесом самоіндефікації, далі мотивація спонукає особистість до певних дій (самовизначення), які не можуть бути реалізовані без здобуття належних знань, умінь та навичок (самореалізація особистості). Сутнісним ядром цього процесу є естетично-духовний компонент, який скеровує особистість у естетично-творчому напрямку діяльності.

Тобто, естетично-духовний компонент з одного боку відображає увесь комплекс нематеріальної частини особистості, а з другого вказує на естетичну спрямованість особистості.

Зважаючи на те, що людина є цілісною динамічною системою, якій притаманні наступні риси, як самоуправління, саморегулювання, саморозвиток, яка може самоудосконалюватися відповідно до поставлених цілей і прийнятих

цінностей. Інакше кажучи, саме прийняти людиною цінності та цілі у житті є тією самою рушійною силою, що штовхає людину до здобуття нових знань, вмінь та навичок. Це підтверджує науковий аналіз літератури, так (В.В. Вербець, С.В. Хмельковська, Н.В. Маршинова та інші) зазначається, що на формування та реалізацію творчого потенціалу вчителя впливають, не тільки особистісні якості, але й набуті під впливом зовнішніх факторів. Тобто, можна припустити, що не осатаній вплив чинить на формування естетично-творчого потенціалу вчителя вплив довкілля. Тому, необхідно організувати навчальний процес підчас професійної підготовки фахівців соціономічної сфери, таким чином, щоб у ньому, як у навколишньому просторі зміг формуватися естетично-творчий потенціал майбутніх фахівців.

3 Педагогічні умови, що забезпечують формування естетично-творчого потенціалу фахівців соціономічної сфери.

Для вирішення означеного завдання дослідження було виокремлено педагогічні умови формування естетично-творчого потенціалу у майбутніх соціальних педагогів. Перша з них – це оновлення змісту навчання, тому що проблема формування естетично-творчого потенціалу фахівців соціономічної сфери вирішуватимуся у процесі фахової підготовки підчас вивчення загальноосвітніх та професійно орієнтованих курсів передбачених навчальними планами спеціальності соціальний педагог. Оновлення змісту навчання сприяє побудові не тільки між предметних зв'язків, але й цілісної професійно-орієнтованої картини світу.

Для досягнення найкращого результату поряд з оновленням змісту курсів передбачених програмою Міністерства освіти України передбачається впровадження у навчальний процес двох спецкурсів «Основи художньої діяльності» та «Соціалізація особистості засобами образотворчого мистецтва»,

що буде сприяти проникненню ідеї творчого підходу у практику соціального педагога та сформує естетично-творчий потенціал у майбутніх соціальних педагогів.

Курс «Основи художньої діяльності» був запропоновано тому, що мистецтво є складовою частиною духовної культури суспільства, воно має велике значення для цілісного виховання особистості, її емоційного, естетичного та інтелектуального розвитку.

Метою навчального курсу «Основи художньої діяльності» є забезпечення студентів необхідними знаннями з основ художньої діяльності та навичками їхньої реалізації на практиці, використовуючи досвід вітчизняної та світової культури, яке у своїй сукупності надає знання та формує навички професійно-орієнтованого світогляду у майбутніх спеціалістів соціономічної сфери та сприяє творчому розумінню шляхів самовираження особистісного потенціалу.

У результаті засвоєння курсу студенти будуть знати: основи зображення предметів: методи, головні зображальні закономірності, принципи та структуру побудови предмету; теоретичні основи кольорознавства: ахроматичні та хроматичні кольори, кольорове коло, головні закони змішування кольорів, поняття про контраст та нюанс, вплив освітлення на колір; теоретичні основи декоративно-прикладного мистецтва: методи, головні закономірності та принципи побудови орнаменту, роботи з папером.

Курс покликаний формувати у студентів такі уміння: застосовувати на практиці основні закони малювання та кольорознавства, створювати художні роботи з урахуванням законів композиції, виготовляти оригінальні роботи з глини або пластиліну та паперу (аплікація, витинанка, паперова пластика, орігамі, пап'є-маше).

Курс «Соціалізація особистості засобами образотворчого мистецтва» був запропонований тому, що Соціалізація особистості є першочерговим завданням сьогодення. Майбутній фахівець соціономічної сфери в арсеналі своїх педагогічних атрибутів повинен мати на озброєнні кілька засобів соціалізації, серед яких образотворче мистецтво займає провідне місце у вихованні художнього та естетичного смаку, розвитку навичок моторики руки та абстрактного мислення, та головне становлення духовності особистості.

Мета курсу: забезпечення студентів необхідними знаннями про функціональні можливості образотворчого мистецтва та ознайомлення з методиками психолого-педагогічної корекції засобами мистецтва, використовуючи досвід вітчизняної та світової культури, що формує навички професійно-орієнтованого світогляду у майбутніх соціальних педагогів та сприяє творчому розумінню шляхів самовираження особистісного потенціалу.

Підготовка майбутніх соціальних педагогів до соціалізації засобами образотворчого мистецтва здійснюється як поетапне ступеневе навчання студентів теоретичним та практичним основам образотворчого мистецтва як засобу соціалізації особистості, що у своїй сукупності формує навички професійно-орієнтованого світогляду у майбутніх соціальних педагогів для подальшого формування у дітей ефективних соціокультурних комунікацій та сприяння творчого розуміння дитиною шляхів самовираження особистісного потенціалу.

У результаті засвоєння курсу студенти повинні знати: функціональні можливості використання ОТМ (образотворчого мистецтва), проєктивні методики, стадії творчого процесу, існуючі теорії з психології творчості (екзистенціалістська теорія, психоаналітична теорія, теорія бісоціації), корекційні методики які використовують засоби мистецтва (арт-терапія,

хромотерапія, образотворча терапія, трудотерапія, ігрова терапія, лялько-терапія, казка терапія).

Курс покликаний формувати у студентів такі уміння: застосовувати на практиці поліфункціональні можливості ОТМ, використовувати засоби ОТМ у діагностиці психоемоційного стану особистості, а також володіти корекційними, психотерапевтичними, проєктивними методами корекції та реабілітації; використовувати знання з теорії психології творчості.

Зміст програм курсів відповідає вимогам, які визначаються педагогічною та предметною підготовкою спеціалістів, а також взаємопов'язаний із загальнокультурною підготовкою.

Друга педагогічна умова це – активізація самостійної пізнавальної діяльності студентів.

Самостійність є найбільш істотною ознакою людини як особистості, так і суб'єкта діяльності. У цьому сенсі самостійність можна розуміти як властивість особистості, так і її здатність, а також як показник активності людини та критерій її зрілості в тій або іншій області соціальної практики.

Поняття «самостійна робота» є формою прояву певного виду діяльності по виконанню відповідного учбового завдання, засобу діяльності людини або до отримання абсолютно нового, раніше йому невідомого знання, або до впорядкування та поглиблення вже існуючих знань. Самостійна робота виконує пізнавальну та виховну функції, тобто розширює і заглиблює одержані на заняттях знання, розвиває уміння і навички по вивченню літератури, виховує самостійність, творчість, наполегливість та переконаність.

Досягнення професіоналізму майбутнього соціального педагога вимагає від нього безперервної самостійної роботи у процесі навчання та прагнення самовдосконалення. У дисертаційному дослідженні Л.А. Тархової стосовно

формування пізнавальної самостійності студентів у процесі професійної підготовки зазначається, що для успішної її реалізації необхідна низка умов, а саме забезпечення позитивного емоційного ставлення до процесу пізнання, активізація самостійної пізнавальної діяльності, трансформація навчально-пізнавальних мотивів у особистісно-значущі; використання між предметних зв'язків. [13]

Активізація самостійної пізнавальної діяльності майбутніх соціальних педагогів передбачає комплекс заходів, що містять у собі методи, прийоми, форми, засоби навчання, які сприяють підвищенню інтересу, розвитку творчої активності та самостійності особистості. Продуктивним є використання на заняттях таких методів навчання, як ігрові (ділові та рольові ігри), інтерактивні (дискусії, круглий стіл, мікро уроки), проблемні (дослідницькі проекти, конференції, дослідна робота). Поряд з використанням різних методів навчання застосовуються й різноманітні форми навчання, а саме індивідуальні (самостійна робота, дослідна робота), групові (лекції, ділові та рольові ігри, конференції, семінари) та індивідуально-колективні (захист проектів).

Самостійне дослідження проблемних питань, складання доповідей, рефератування, написання анотацій та рецензій, аналіз певних педагогічних явищ та понять, виконання творчих завдань (написання соціальної казки, розробка та виконання святкової листівки, виготовлення зі стрічки паперу іграшки та інше) сприяють розвитку пізнавальних інтересів, вихованню позитивних мотивів навчання, стимулюють потребу творчого оволодіння знаннями, підвищують інтерес до професійної творчості, спрямовує особистість на формування професійно важливих знань, умінь та навичок. Формує такі якості особистості, як ініціативність, творчість, естетичне світобачення, наполегливість, цілеспрямованість, акуратність, послідовність, креативність,

впевненість у власних силах, інтерес до творчого вирішення завдань. Що у сукупності дає можливість самореалізуватися особистості майбутнього соціального педагога.

Вивчення даного питання дозволило виділити наступні уміння необхідні для здійснення самостійної роботи. По-перше, це пошук джерел інформації, відбір потрібної інформації у одному або кількох джерелах, орієнтація у відібраних або рекомендованих публікаціях та ін. По-друге, уміння змістовної переробки інформації, що міститься у друкарських матеріалах. По-третє, уміння письмової фіксації інформації для її подальшого використання за допомогою різних видів запису (план, реферат, анотація та ін.). Також, важливою умовою розвитку самостійної пізнавальної діяльності є уміння планувати самостійну роботу, здійснювати самоконтроль за роботою та об'єктивно оцінювати отримані результати.

Третя педагогічна умова це – наявність самоідентифікації майбутнього фахівця соціономічної сфери з гармонійною особистістю. Проблема самоідентифікації особистості займала розум багатьох психологів та педагогів. Самоідентифікація тісно пов'язана з такими поняттями, як самосвідомість та самовизначення, зі світосприйняттям особистості, з її поведінкою у соціумі і, відповідно, з проблемами особового розвитку і взаємовідносин. З іншого боку, самоідентифікація тісно пов'язана з соціальними стереотипами, це свого роду міст між індивідуальним і соціальним.

Великий вклад у опрацювання питання визначення понять «самосвідомості та самовизначення особистості» вніс вітчизняних вчених С.Л. Рубінштейн.

Самосвідомість особистості розвивається у процесі становлення і розвитку самостійності самого індивіда, як суб'єкта діяльності. Джерело і

рушійна сила розвитку самосвідомості особистості, вважає С.Л. Рубінштейн, у становленні самостійності індивіда, що виражається в зміні його взаємин з оточуючим середовищем. Однак, самостійність суб'єкта не вичерпується здатністю виконувати ті або інші завдання. Вона включає істотнішу здатність самостійно, свідомо ставити перед собою ті або інші завдання, цілі, визначати напрям своєї діяльності. Це вимагає великої внутрішньої роботи, здатності самостійно мислити, що пов'язане з виробленням цілісного світогляду особистості. [14]

Кожна людина є свідомою суспільною істотою та суб'єктом діяльності, визначаючи своє відношення до інших людей, вона тим самим самовизначається. Це свідоме самовизначення відображається в його самосвідомості. Особистість в її реальному житті та у її самосвідомості є тим, чим себе усвідомлює як суб'єкта. Проте, самосвідомість людини, відображаючи реальне буття особистості, робить це не пасивно. Тобто, уявлення людини про саму себе, навіть про її власні психічні властивості і якості, далеко не завжди адекватно їх реальному відображанню. Мотиви, які людина висуває, обґрунтовувавши перед іншими людьми і перед самим собою свою поведінку, далеко не завжди об'єктивно відображають його вчинки, реально визначаючи його дії. Це стосується, навіть, цих випадків коли людина прагне достовірно усвідомити свої вчинки і суб'єктивно цілком щира. Самосвідомість людини є результатом пізнання, для якого потрібне усвідомлення реальної обумовленості своїх переживань. Воно може бути тільки відносно адекватним. Самосвідомість, також включає відношення до себе, яке тісно пов'язане з самооцінкою. Самооцінка людини істотно обумовлена світоглядом, що визначає норми та цінності.

Спробуємо визначити, що представляє собою поняття «самовизначення особистості». Термін "самовизначення" уживається в літературі у самих різних значеннях. Так, говорять про самовизначення особи в соціальному, життєвому, професійному, етичному, сімейному, релігійному сенсі. При тому навіть під ідентичними термінами часто мається на увазі різний зміст. Однак, існує два різні підходи до визначення цього поняття: соціологічний і психологічний. З погляду соціологічного підходу до самовизначення, воно відноситься до покоління у цілому, характеризуючи його входження в певну соціальну структуру та фіксація цього результату. Психологічний підхід визначає процес, тобто психологічні механізми, які обумовлюють входження індивіда у соціальні структури.

Методологічні основи психологічного підходу до проблеми самовизначення були закладені С.Л. Рубінштейном. Проблема самовизначення розглядалася їм в контексті проблеми детерміації, в світлі висунутого їм принципу - зовнішні причини діють, переломлюючись через внутрішні умови. Специфіка людського існування полягає в мірі співвідношення самовизначення і визначення іншими, в характері самовизначення у зв'язку з наявністю у людині свідомості і дії. [14]

Спираючись на аналіз праці С.Л. Рубінштейна, можна зробити висновок, що самовизначення особистості – це визначення свого способу життя, усвідомлення своїх потенційних можливостей, перспективи особового і професійного зростання, що спонукає до постійного експериментування, тобто до творчого пошуку, вирішення проблем соціального і професійного розвитку: робити вибір та відчувати свободу, з одного боку, і бути відповідальним за все, що відбувається і відбудеться, з іншими.

Розглянувши поняття самовизначення ми можемо казати, що самоідентифікація є кінцевим результатом самовизначення особистості.

Тобто, людина у процесі пізнання себе, який проходить у її власній свідомості, під впливом оточуючого середовища, яке впливає не прямо, а переломлюючись певним чином через внутрішній світ особистості, шляхом співвідношення себе з іншими, будується відношення особистості як до себе (самооцінка), так і до оточуючого світу, та проходить виокремлення себе із всього оточуючого світу (самовизначення). Таким чином, у цьому складному процесі у людини формується: система цінностей та мотивацій, власний світогляд та ідентифікація.

У основі професійно-особового розвитку лежить принцип саморозвитку, що обумовлює здатність людини перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення. Важливим чинником розвитку характеристик особи професіонала є усвідомлення їм необхідності зміни, перетворення свого внутрішнього світу і потреба в підвищенні рівня професійної самосвідомості.

Список використаної літератури

1. Андрющенко В. П. Художественно-эстетическая направленность личности учащегося как фактор ее социализации / В. П. Андрющенко // Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя: зб. наук.-метод. праць / ред. кол. Дубасюк О. А. та [ін.]. – Київ : ІЗМН, 1999. – С. 58-59.
2. Березовська Л. І. Творчість як психолого-педагогічна категорія / Л. І. Березовська // Науковий вісник ПДПУ імені К. Д. Ушинського. – 2005. – №7-8. – С. 86-89.

3. Богуш А. М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / А. М. Богуш // Виховання і культура. – 2001. – №1. – С. 5-8
4. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді / В. В. Вербець : автореф. дис. док. пед. наук 13.00.01. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : 2005. – 40с.
5. Вербець В. В. Педагогічна діагностика формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: монографія / В. В. Вербець. – Острог – Рівне: РДГУ, 2005. – 383с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376с.
7. Горностай П. П. Формирование творческой личности педагога – основа гуманистической педагогики / П. П. Горностай //Итоги XX века: гуманизация образования - проблемы и перспективы : сб. науч. докл. междунар. науч.-метод. конференции. – Витебск, 1998. – С. 121-125.
8. Гурова Л. Л. Когнитивно-личностные характеристики творческого мышления в структуре общей одаренности / Л. Л. Гурова // Вопросы психологии. – 1991. – №6. – С. 14-21.
9. Зайчук В. О. Творчий потенціал праці / В. О. Зайчук. – Киев : Форум, 2001. – 303с.
10. Ковалів Ж. В. Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін: Дис. Канд.. пед. Наук. – Одеса, 2005. – 213 с.]
11. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологические эссе) / Ю. Козелецкий. – Киев: Лыбидь, 1991. – 288с.

12. Коцюба Є. В. формування духовних потреб майбутніх вчителів засобами мистецтва: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Є. В. Коцюба. – Харків, 1995. – 23 с..
13. Тархова Л. А. Формування пізнавальної самостійності майбутніх перекладачів у процесі професійної підготовки: автореф. канд. пед наук. 13.00.04. / Л. А. Тархова. – Одеса, 2006. – 21с
14. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2006. – 713 с.